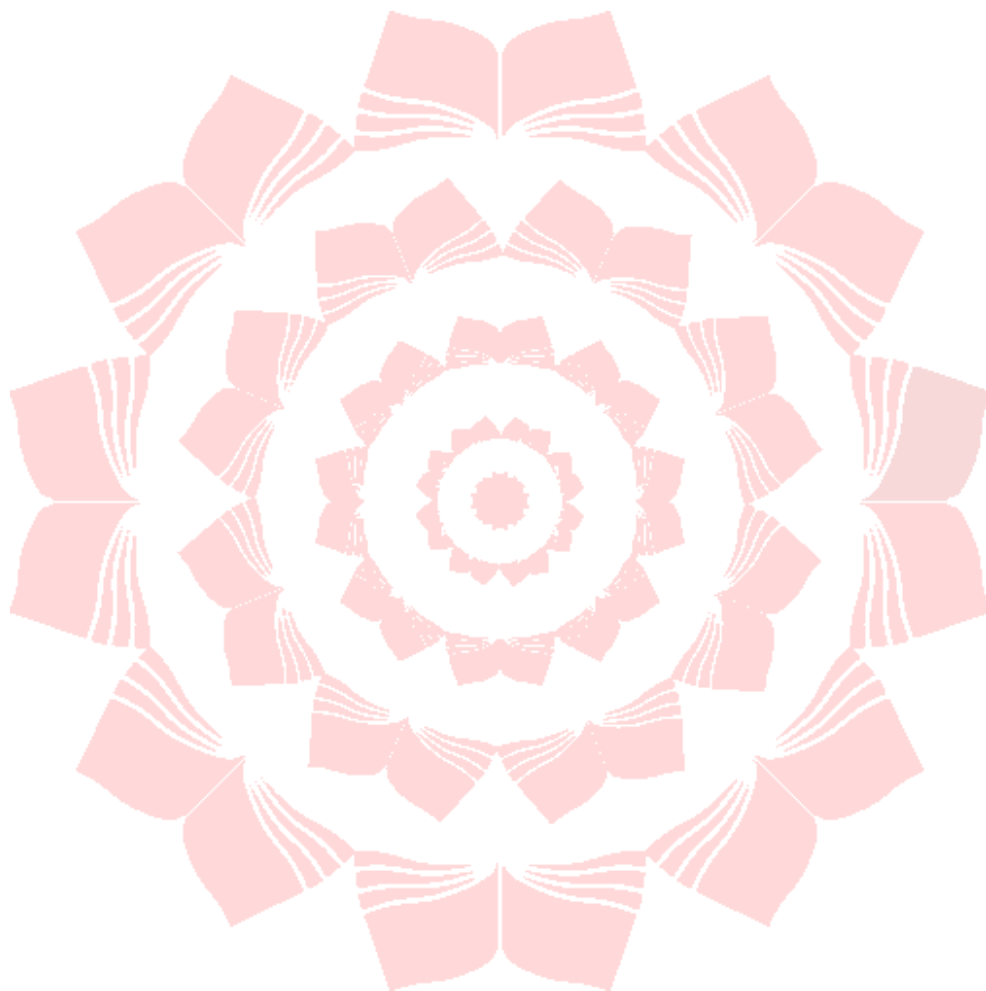

HISTORIA

Colecția **Historia** este coordonată de
Raluca Lazarovici Vereș

CRISTIAN VASILE este cercetător științific, dr. habil., în cadrul Institutului de Istorie „N. Iorga” (Programul *România și Europa în secolul XX*) – Academia Română, precum și membru corespondent al Academiei Austriece de Științe (ÖAW). Predă în cadrul Școlii de Studii Avansate a Academiei Române, unde este și conducător de doctorat. A fost secretar științific al Comisiei Prezidențiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România (aprilie 2006 – aprilie 2007), coordonator al Comisiei Prezidențiale Consultative pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România (aprilie 2007–decembrie 2009), coeditor, împreună cu Vladimir Tismăneanu și Dorin Dobrințu, al *Raportului Final* al CPADCR (Humanitas, 2007). A fost director științific al IICCMER (septembrie 2011–mai 2012).

Volume publicate: *Între Vatican și Kremlin. Biserica Greco-Catolică în timpul regimului comunist* (Curtea Veche, 2003; ed. a II-a, Litera, 2023); *Biserica Ortodoxă Română în primul deceniu comunist* (Curtea Veche, 2005); *Perfectul acrobat. Leonte Răutu, măștile răului* (în colaborare cu Vladimir Tismăneanu, Humanitas, 2008); *Literatura și artele în România comunistă, 1948–1953* (Humanitas, 2010); *Politicile culturale comuniste în timpul regimului Gheorghiu-Dej* (Humanitas, 2011; Premiul „N. Bălcescu” al Academiei Române); *Viața intelectuală și artistică în primul deceniu al regimului Ceaușescu, 1965-1974* (Humanitas, 2014); *Un turn de fildeș în comunism? Institutele umaniste ale Academiei RPR în România lui Gheorghiu-Dej*, București, Editura Corint, 2024, 448 pag.

Volume editate/coordonate: *Istoria Bisericii Greco-Catolice sub regimul comunist 1945–1989. Documente și mărturii*, Polirom, 2003, 209p.; *Raport final* (în colaborare), Humanitas, 2007, 879 p.; „*Ne trebuie oameni!*” *Elite intelectuale și transformări istorice în România modernă și contemporană*, Cetatea de Scaun, 2017, 442p.; *Naționalism și multiculturalism în cultura vizuală din România* (în colaborare), Postmodernism Museum, 2017, 120p.; *Centenarul femeilor din arta românească* (în colaborare), vol. 1-3, Postmodernism Museum, 2017-2018-2021; *Erotism și sexualitate în „Epoca de Aur”* (în colaborare), Postmodernism Museum, 2018, 240p.; *Cultura de masă în „Epoca de Aur”: Cântarea României și Cenaclul Flacăra*, Editura Postmodernism Museum, 2019, 368p.; *Tineri și tineret în România socialistă: Identitate, ideologie și dinamici socio-culturale* (în colab. cu: Mioara Anton, Bogdan C. Iacob), Cetatea de Scaun, 2022, 316 p. Coautor al volumului *Politicile umorului de extremă dreapta și războiul imaginilor din România*, Postmodernism Museum, 2022, 192 p.

CRISTIAN VASILE

LITERATURA ȘI ARTELE
ÎN ROMÂNIA COMUNISTĂ
1948–1953

Prefață de Vladimir Tismăneanu

Ediție nouă revizuită și adăugită

Ratio et Revelatio
2025

Colecția *Historia* este coordonată de Raluca Lazarovici Vereș

Redactor: Raluca Lazarovici Vereș

DTP: Gabi Giulușan

Copertă: Gabi Giulușan

Copyright © Ratio et Revelatio, 2025

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
VASILE, CRISTIAN

Literatura și artele în România comunistă : 1948-1953 /

Cristian Vasile. - Oradea : Ratio et Revelatio, 2025

Conține bibliografie

Index

ISBN 978-630-6657-30-8

821.135.1.09

Editura Ratio et Revelatio

Str. Sofiei nr. 3, Oradea, Bihor, România, 410183

e-mail: office@ratioetrevelatio.com

www.ratioetrevelatio.com

Cuprins

Lista abrevierilor	9
Despre o reușită istoriografică, scrisă cu pasiune, rigoare, curaj și sagacitate (Vladimir Tismăneanu)	11
Introducere	17
Ministerul Artelor, Secția de Propagandă și Agitație și „îndrumarea” culturii	41
Impunerea controlului comunist asupra culturii.	
Aspecte instituționale	41
Funcționarea Secției de Propagandă și Agitație înainte de 1948	52
„Îndrumarea culturii”	54
Funcțiile Secției de Propagandă și Agitație	58
Propaganda comunistă și relațiile culturale externe	64
Literatura realismului socialist	77
Strategii de atragere și manipulare a scriitorilor	77
<i>Index librorum prohibitorum</i>	78
Scriitorii – între cedare și ambiguitate	81
Cenzura și controlul informațional	83
De la SSR la o Uniune a Scriitorilor obedientă	86
Combaterea cosmopolitismului și a obiectivismului burghez din literatură	90
G. Călinescu și alte demisii morale	92
Noi direcții tematice	95
Dezbaterile și cenaclurile, ca filtre de verificare ideologică	99
Sfidarea tinerilor scriitori	104

Succesele noii literaturi	
și problema calității scriiturii	105
Centenarele clasicilor literaturii	109
Privilegiile materiale ale scriitorilor	111
Teatrul în primii ani de regim comunist	117
Interzicerea piesei „Arsenic și dantelă veche“	118
Învățământul superior teatral	123
Controlul comunist asupra repertoriilor	126
Acomodarea unor oameni de teatru	
cu regimul comunist	128
Recuperarea lui Caragiale	132
Instituirea teatrului realist-socialist.	
Universul kafkian	135
Artele plastice în timpul stalinismului integral	141
Perioada de tranziție (1944-1947)	141
Donațiile de colecții de artă	
și regimul utilității publice	145
Avantajele materiale ale artiștilor „cooptați“	148
Cazul Maxy	151
Limitarea contactelor cu Occidentul	
și intensificarea controlului	154
Lucrările de artă și comenzile de stat	156
Fondul Plastic	162
Înființarea Uniunii Artiștilor Plastici	166
Critica de artă	171
Condițiile materiale ale artiștilor	173
Distrugerea și degradarea unor lucrări de artă	178
Noile muzee	180
Creația muzicală – sfârșitul diversității	
și impunerea controlului ideologic	187
Folclorul	190
Opera	204
Muzica ușoară	213
Uniunea Compozitorilor din RPR	216

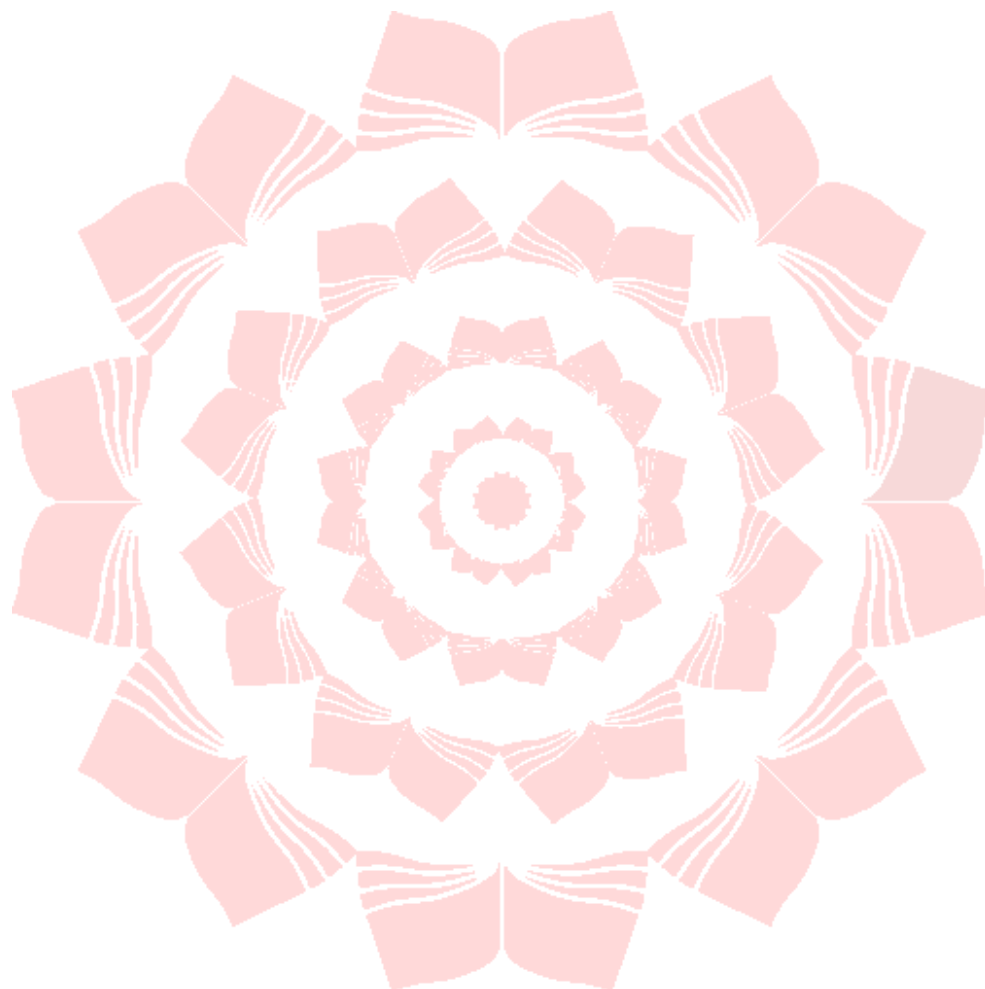
Cinematografia – arta cea mai importantă	231
Cinematografia în perioada de tranziție	
de la „epoca veche“ la filmul propagandistic	231
Utilizarea electorală a filmului	233
Începuturile uniformizării. Sovromfilm	236
Problemele de difuzare a filmului	243
Filmul și combaterea prejudecăților religioase	247
Jurnalele de actualități și cele cu teme agrare	250
Comitetul pentru Cinematografie	255
Planificarea în domeniul creației	
și producției de film	258
Filmul <i>Mitrea Cocor</i>	266
Demascarea <i>devierii de dreapta</i>	
și impactul asupra cinematografiei	270
Organizațiile de bază din instituțiile de artă	274
Scenariile de film	277
Film profitabil versus producție ideologică	280
Învățământul românesc în epoca stalinistă	285
Activitatea Comisiei de Învățământ Public	285
Înlocuirea ministrului Ștefan Voitec	290
Noua lege a învățământului	291
Învățământul filologic	298
Școala de Literatură și Critică Literară	
„Mihail Eminescu“	302
Învățământul artistic	308
Învățământul muzical	315
Încheiere	321
Literatura și artele în anii stalinismului integral: un bilanț și câteva reflecții istoriografice	335
Receptarea volumului	335
Primele critici din mediul academic	341
Cărți care se completează	350
Un program istoriografic	353

Bibliografie

357

Index de nume

379

Lista abrevierilor

ACNSAS	Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității
Agitprop	Agitație și propagandă
AICR	Arhiva Institutului Cultural Român
ANIC	Arhivele Naționale Istorice Centrale
ARLUS	Asociația Română pentru Strângerea Legăturilor cu Uniunea Sovietică
ASRI	Arhiva Serviciului Român de Informații
BOR	Biserica Ortodoxă Română
CC al PCR	Comitetul Central al Partidului Comunist Român
CCS	Consiliul Central al Sindicatelor
CpA	Comitetul pentru Artă
CPADCR	Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România
CpC	Comitetul pentru Cinematografie
DGPT	Direcția Generală a Presei și Tipăriturilor
DPA	Direcția de Propagandă și Agitație
FIAPP	Fédération Internationale des Anciens Prisonniers Politiques
GAC	Gospodăria Agricolă Colectivă
IRRCS	Institutul Român pentru Relațiile Culturale cu Străinătatea
NARA	National Archives and Records Administration
ONC	Oficiul Național al Cinematografiei

PCR	Partidul Comunist Român
PCUS	Partidul Comunist al Uniunii Sovietice
PMR	Partidul Muncitoresc Român
RPR	Republica Populară Română
SAF	Sindicatul Artelor Frumoase
SCEP	Secția Centrală de Educație Politică
SCR	Societatea Compozitorilor Români
SEP	Secția de Educație Politică
SGR	Societatea Germaniștilor din România
SLA	Sectorul de Literatură și Artă
SMT	Stațiunea de Mașini și Tractoare
SPA	Secția de Propagandă și Agitație
SRR	Societatea Română de Radiodifuziune
SSR	Societatea Scriitorilor Români
SSdR	Societatea Scriitorilor din România
ȘLCL	Școala de Literatură și Critică Literară „Mihail Eminescu“
UAP	Uniunea Artiștilor Plastici
UAER	Uniunea Asociațiilor de Elevi din România
UC	Uniunea Compozitorilor
USRPR	Uniunea Scriitorilor din Republica Populară Română
USASZ	Uniunea Sindicatelor Artiștilor, Scriitorilor și Ziariștilor
US	Uniunea Scriitorilor
USRPR	Uniunea Scriitorilor din Republica Populară Română
UTM	Uniunea Tineretului Muncitor
UNSR	Uniunea Națională a Studenților din România
YMCA	Young Men Christian Association

Despre o reușită istoriografică, scrisă cu pasiune, rigoare, curaj și sagacitate

Vladimir Tismăneanu

L-am întâlnit pentru prima dată pe Cristian Vasile în 1998, în sala de lectură a cadrelor didactice de la Facultatea de Istorie din București. Participam alături de Dinu C. Giurescu, Stephen Fischer Galati, Ioan Scurtu și Adrian Cioroianu la o dezbatere ce își propunea să răspundă la întrebarea *A fost diferit regimul comunist din România?* Discuția a fost animată, iar audiența (studenți, profesori, cercetători) a fost activă și a pus întrebări care i-au stimulat pe cei de la prezidiu. La finalul dezbaterii, am schimbat câteva cuvinte cu studentul de atunci care îmi solicitase un autograf pe volumul care tocmai apăruse în ediție românească – *Reinventarea politicului. Europa Răsăriteană de la Stalin la Havel*. Știam că la catedra de istorie contemporană românească supraviețuiseră și câțiva influenți profesori formați în anii național stalinismului, care nu erau neapărat dispuși să meargă în direcția asumării depline a trecutului comunist, și bănuiam că erau încă fascinați de o anumită vulgată istoriografică îndatorată perioadei Ceaușescu. Ulterior, Cristian Vasile mi-a confirmat această impresie. Pe unii dintre aceștia urma să îi regăsim printre detractorii *Raportului final* al Comisiei Prezidentiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România într-o companie deloc onorantă. Am crezut însă că se poate întreține o relație directă cu studenții sau mediată de ceilalți profesori, tineri sau consacrați, cu care eram, de altfel,

în cele mai cordiale relații. Nutream speranța – ba chiar credința – că măcar o parte dintre cărțile mele ajung la studenți chiar dacă nu sunt întotdeauna recomandate de profesori. Preluasem în acel an conducerea prestigioasei reviste *East European Politics and Societies*, eram încărcat de pliante de promovare a publicației, și îi încurajam pe studenți, cercetători în științe umaniste, profesori de istorie și politologie să o procure, să ne ajute cu sfaturi și, de ce nu, să ne trimită texte. Aveam să îl reîntâlnesc pe Cristian Vasile peste un an, ca jurnalist cultural, în redacția revistei 22. Ca redactor, responsabil cu rubrica de istorie, m-a însoțit atunci în mai multe locuri, mai ales că pentru mine vara lui 1999 – o intensă vizită în România, la un deceniu de la miraculosul an 1989 – a fost plină de evenimente pe care am fost bucuros să le onorez: lansarea volumului *Fantasmele salvării* desfășurată la Centrul Cultural American, o conferință pe care am susținut-o la Fundația Culturală Română, participarea la manifestările de la Colegiul Noua Europă. Am purtat atunci mai multe conversații cu cel care era doar un tânăr masterand, un istoric în devenire. Însă Cristian Vasile studiasse deja în Arhivele SRI și în Arhivele Naționale și în curând avea să devină cercetător științific la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”. Peste ani am folosit expertiza lui în ceea ce privește funcționarea și organizarea sistemului arhivistic.

În mai multe rânduri am fost acuzat că îmi laud prietenii. Răspund de fiecare dată cu detașare și ușor sarcastic: *ați vrea să îmi laud dușmanii?* Îmi apreciez prietenii mai ales că de cele mai multe ori ei fac parte, ca și mine, dintr-o comunitate epistemică, sunt intelectuali validați prin opera lor, pe care nu numai eu, dar și alți cercetători consacrați, o trec pe lista de recomandări bibliografice în domeniile lor de specializare (în speță: pentru înțelegerea regimului comunist). Pot spune, fără să exagerez prea mult, că am asistat de fapt la geneza acestei cărți. Cu Cristian

Vasile am reluat dialogul prin 2004. Se ocupa deja de politicile culturale ale regimului Gheorghiu-Dej. A comentat pe larg în 2005 dialogul meu cu Ion Iliescu transformat în volum (*Marele șoc din finalul unui secol scurt*), fiind printre cei care au înțeles diferența dintre cercetătorul-intervievator și martorul subiectiv al istoriei comuniste care era șeful statului de atunci. Nu era o simplă recenzie, era și un portret pe care îl făcea lui Ion Iliescu („Un martor important: Ion Iliescu și istoria României comuniste“, în *AIO – Anuarul Institutului de Istorie Orală*, VI, 2005, pp. 393 și urm.), ca un istoric care cunoaște în profunzime evoluțiile cultural-ideologice din timpurile comunismului și demontează în mod profesionist afirmațiile autojustificatoare (*self-serving*) ale fostului președinte în ceea ce privește sistemul cultural și educațional, Uniunea Asociațiilor de Elevi din România (UAER), organizație de tip front atât de familiară lui Ion Iliescu.

Unele capitole și subcapitole ale acestui volum au fost inițial comunicări și conferințe. Am asistat la 14 mai 2009 la remarcabila lui prezentare – de la Woodrow Wilson International Center for Scholars – despre cultura română de „război rece“ din primul deceniu comunist, pe care am semnalat-o la vremea ei. (Vladimir Tismăneanu, *La Wilson Center: „Communist Romania's Cultural Cold War, 1947-1960“*, <http://tismaneanu.wordpress.com/2009/05/16/communist-romania%e2%80%99s-cultural-cold-war-1947-1960/>.) Lucrarea de față continuă de fapt demersul care se regăsește și în *Perfectul acrobat. Leonte Răutu, măștile răului*, cartea la care am lucrat amândoi. Despre dramaturgia românească din anii 1950 și despre unele personaje ale cărții (actrița și regizoarea Marietta Sadova, scriitorul Petru Dumitriu) am scris împreună cu Cristian Vasile texte care au apărut în periodice academice și în reviste culturale. (Vladimir Tismăneanu, Cristian Vasile, „Turneul Teatrului Național la Paris

din 1956: Secția de Relații Externe, exilul și raporturile culturale româno-franceze“, în *Studii și Materiale de Istorie Contemporană*, serie nouă, vol. 8, 2009, pp. 193-206; iidem, „Petru Dumitriu și cataclismul stalinismului românesc“, în 22, 28 aprilie 2009; iidem, „Fascism, teatru și istorie. Marietta Sadova și Garda de Fier“, în *Apostrof*, anul XX, nr. 9 (239), 2009, p. 6.)

Nu sunt deloc străin de unele tribulații din artele plastice autohtone. Am crescut cu multe statui și monumente ale realismului socialist. Am locuit de la naștere și până în 1965 pe strada Grigore Mora, apoi pe strada Iuliu Tetrat (prima aproape de Statuia Aviatorilor, a doua lângă Piața Dorobanți). Geografia zonei de nord a capitalei, care îmi este familiară, includea și atelierele din perimetrul străzii ing. Ermil Pangrati, unde au lucrat artiștii epocii comuniste (unii conformiști, alții adeseori, mai ales după 1965, oarecum iconoclaști). Când eram copil, priveam cu interes cum se înalță – nu departe de strada mea – statuia lui Iosif Vissarionovici Stalin de la intrarea în Parcul Herăstrău, din zona (acum) Pieții Charles de Gaulle (fostă Aviatorilor, fostă I.V. Stalin), statuie lucrată de sculptorul Dumitru Demu, cel care avea să părăsească „paradisul“ comunist instaurat de Generalissim-ul pe care îl turnase în bronz. La Caracas, în 1982, în biblioteca mătușii mele – Sofia Imber, cunoscută în domeniul criticii de artă –, am citit memoriile lui Demu, emigrat în Venezuela, în care povestea despre instrucțiunile primite din partea lui Iosif Chișinevski privind „surâsul lui Stalin“. În anii 1970, tatăl meu a lucrat ca redactor la Editura Meridiane care tipărea cu predilecție lucrări de istorie și critică de artă. Eu însumi urma să fiu bursier al Muzeului de Artă Contemporană din Caracas (Venezuela), unde am scris un eseu pentru catalogul expoziției Jesus Soto. În fine, în primăvara lui 2009, pe când vizitam împreună cu Cristian Vasile National Gallery of Art, din Washington DC, discutam –

admirând creația lui Brâncuși – cât de neverosimile par unele susțineri ale lui Pavel Țugui, fostul șef al Sectorului de Literatură și Artă din Secția de Propagandă pe vremea când Constantin Brâncuși era pus la index de regimul comunist de la București. Cred că în acest volum Cristian Vasile a reușit să redea într-un mod onest și verosimil complexitatea evoluțiilor din artele plastice românești în anii stalinismului integral. Pentru potențații comuniști, arta și cultura, în genere, erau domenii de maxim interes. Marxismul s-a vrut o nouă antropologie, un efort de reclădire a condiției umane, ceea ce făcea din spațiul valorilor estetice unul al unei lupte acerbe pentru monopolul exercitat de ceea ce Czesław Miłosz a numit „Noua Credință”.

Tu îmi dai numai veștile proaste! – îl dojeneam în glumă pe Cristian Vasile în 2006 – când, confruntat cu tot soiul de probleme (de acces la arhive, de comunicare cu alți membri ai Comisiei Prezidențiale etc.) îmi scria sau îmi telefona alarmat de la București. Dar până la urmă optimismul meu s-a completat foarte bine cu luciditatea lui sceptică. Aș îndrăzni să spun că această calitate se vede și în evaluarea documentului de arhivă, în filtrul critic cu care operează în carte. Grație unei temeinice documentări, el a reușit să îmbine cât se poate de potrivit o varietate de surse istorice: documente ale *Agitpropului*, memorialistică, mărturii de istorie orală, izvoare diplomatice etc.. Nu mă îndoiesc că va continua să aprofundeze cu competență politicile culturale comuniste din timpul lui Gheorghe Gheorghiu-Dej și Nicolae Ceaușescu.

De ce scrie un istoric despre dramaturgie, beletristică, arte plastice? Pe terenul cercetării academice este loc pentru toată comunitatea istoriografică, politologică, pentru istoricii literari și de artă. Documentul de arhivă poate și chiar trebuie să fie privit din mai multe unghiuri, perspective etc. Arhivele sunt acum deschise. Aș îndrăzni să spun că și datorită Comisiei pe care am